

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2022, 5(1): 41-55

**Stratejik Yönetim Literatüründeki Uzun Dönemli Yaklaşımın İmam
Gazâlî'nin Bakış Açısından Değerlendirilmesi**
Evaluation of the Long-Term Approach in Strategic Management Literature from
Imam Ghazali's Perspective

Uğur KESKİN

Prof.Dr. Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi
İşletme Yönetimi Anabilim Dalı/ Professor, Anadolu University, Faculty of Business
Administration, Department of Business Management Eskişehir/Türkiye
ugurkeskin@anadolu.edu.tr
orcid.org/0000-0003-2740-4120

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.47145/dinbil.1109923

Atıf / Citation: Keskin, Uğur. "Stratejik Yönetim Literatüründeki Uzun Dönemli Yaklaşımın İmam Gazâlî'nin Bakış Açısından Değerlendirilmesi / Evaluation of the Long-Term Approach in Strategic Management Literature from Imam Ghazali's Perspective". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5 / 1 (Haziran 2022): 41-55. doi: 10.47145/dinbil.1109923

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University,
Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

Bu makalede, İslam düşünürü İmam Gazâlî'nin eserleri, stratejik yönetim bağlamında değerlendirilmiştir. İşletmecilik alanı, sadece yönetsel uygulamalara ilişkin bilimsel çalışmaların yürütüldüğü bir alan olmayıp, düşünür ya da yazarların birincil kaynaklarının da çalışmaya konu edilebileceği bir kapsamı ifade etmektedir. Zira yönetim veya işletmeciliğe konu edilebilecek ve teorik yönden ele alınabilecek nitelikteki birincil kaynak eserler, araştırma veya incelemeler açısından zengin bir veri kaynağı sunmaktadırlar. Söz konusu temel anlayıştan yola çıkılan bu makalede, Gazâlî'nin eserlerinde sıklıkla işlenen "uzun emel" konusu, stratejik yönetim yaklaşımı bağlamında tartışılmaya çalışılmıştır. Gazâlî'nin, günümüz stratejik yönetim literatürünün başlıca kavramlarından biri olan uzun vadeli yaklaşım konusuna alternatif teşkil edebilecek ne tür görüşler öne sürdüğüne odaklanan bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Makalede, stratejik yönetim literatüründeki uzun vadeli bakış anlayışından farklı, birçok bakımdan da bu anlayışa karşıt görüşler öne süren bir yaklaşım olarak Gazâlî'nin görüşleri üzerinde durulmuştur. Nitel araştırma olarak yürütülen makale, doküman incelemesine uygun olarak desenlenmiştir. Doküman incelemesine bağlı olarak, Gazâlî'nin kaleme aldığı kaynak eserler incelemeye konu edilmiştir. Makalede, Gazâlî'nin kitap ve risalelerindeki anlatımların, günümüz stratejik yönetim literatüründeki bakış açısıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Gazâlî'nin din temeline dayandırdığı görüşleri, analitik açıklama, yorumlama ve değerlendirmelerin yapıldığı anlatımlarda ele alınmıştır. Yapılan aktarım ve açıklamaların, stratejik yönetim alanındaki izahları da yapılarak, karşıt bakış açıları arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede Gazâlî'nin, makale konusuna ilişkin olarak öne sürdüğü görüşler, stratejik yönetim bağlamındaki kavramsal çerçeveye bağlantı kurularak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Stratejik Yönetim, Uzun Dönemli Yaklaşım, Tasavvuf, Gazâlî.

Abstract

In this article, the works of the Islamic thinker Imam Ghazali are evaluated in the context of strategic management. The field of business is not only a field in which scientific studies on managerial practices are carried out, but also expresses a scope in which the primary sources of thinkers or writers can be studied. Because, primary source works, which can be subject to management or business and can be dealt with theoretically, provide a rich data source in terms of research or examinations. In this article, which is based on the basic understanding in question, the subject of "long ambition", which is frequently handled in Ghazali's works, has been tried to be discussed in the context of strategic management approach. A study focused on what kind of views Ghazali put forward that can be an alternative to the long-term approach, which is one of the main concepts of today's strategic management literature. In the article, Ghazali's views, as an approach that is different from the long-term perspective in the strategic management literature, and that argues against this understanding in many respects, are emphasized. The article, which was conducted as a qualitative research, was designed in accordance with the document review. Depending on the document analysis, the source works written by Ghazali have been the subject of scrutiny. In the article, the narratives in Ghazali's books and treatises were compared with the perspective of today's strategic management literature. Ghazali's views, which he based on religion, are discussed in the narratives in which analytical explanations, interpretations and evaluations are made. It has been tried to reveal the differences between the opposing perspectives by making the explanations of the transfer and explanations in the field of strategic management. In this way, Ghazali's views on the subject of the article were tried to be explained by establishing a connection with the conceptual framework in the context of strategic management.

Keywords: Strategy, Strategic Management, Long Term Approach, Ghazali.

Giriş

Milattan önce dördüncü yüzyıl düşünürü Ksenophon'un *Oikonomikos* adlı eseri, tarihin ilk iktisat ve işletmecilik kitabı olma niteliğini taşımaktadır. Ksenophon oikos "ev" ve nomos "yasa, düzen" sözcüklerinden oluşturduğu *oikonomia* kavramını "mülk idaresi" ve "işletmecilik" anlamlarında kullanmıştır. Bu sözcük zaman içinde, günümüzde kullanılmakta olan "ekonomi" terimine dönüşmüştür.¹ Pers yönetim sisteminden ve kendi yaşamış olduğu Yunan toplumundan da örnekler veren Ksenophon,² hem genel anlamda yönetim hem de kâr amacı güden işletme yönetiminin temel ilkelerini açıklamıştır.

Yukarıda da açıklandığı üzere, yönetim olgusunu ele alan yazılı kaynaklar Ksenophon'a kadar geri götürülebilmektedir. Günümüze gelindiğinde ise hem genel anlamda yönetim hem de (özellikle 1980'li yıllardan itibaren) yönetimin kapsamlı bir alt alanı hâline gelen stratejik yönetime ilişkin çok sayıda bilimsel çalışma yürütülmüş olduğu görülebilmektedir. Stratejik yönetim kavramına ilişkin genel bir tanım, stratejist Chandler tarafından "uzun vadeli kurumsal hedefleri belirleyerek bu amaçlara ulaşabilmek için gereksinim duyulan kaynaklara ulaşarak uygun faaliyetleri yürütme" şeklinde yapılmaktadır.³ Benzer bir diğer stratejik yönetim tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır: Stratejik yönetim aracılığıyla, geleceği karşılamak yerine onu öngörülen şekilde biçimlendirmek ve kendi geleceğine sahip olmak amaçlanmaktadır. Stratejik yönetim anlayışı, uzun dönemli örgütsel stratejiler geliştirilerek vizyon oluşturulması, bu sayede de stratejik planların en etkin biçimde nasıl uygulanacağı ve amaçları gerçekleştirmek için yapılması gerekenleri ifade etmektedir.⁴

Stratejik yönetim anlayışını, geleneksel anlamdaki yönetim tanımından ayıran en dikkat çeken farklılık, gelecek yönelimli ve uzun vadeye odaklanma eylemi üzerinde belirginleşmektedir. Stratejik yönetime ilişkin söz konusu farklılık, geniş kabul görmüş bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Stratejik yönetim, yönetim biliminin alt araştırma alanları içinde kendi özgün kavram ve kuramları üzerine inşa edilmiş kapsamlı bir literatür haline gelmiş bulunmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren stratejik yönetim bağlamında yürütülen binlerce çalışma ve bu çalışmaların bulguları, stratejik yönetimin bazı temel kavramları üzerindeki tek yanlı vurgulamaları, süregelen zaman içinde daha da pekiştirmiştir. Bilimsel arka plana dayandırılan söz konusu pekiştirici unsurlar sayesinde, stratejik yönetimin bazı temel kavramları adeta dokunulmazlık zırhına bürünmüş bulunmaktadır. Bu nedenle de uzun vadeli bakış açısına sahip olma anlayışı bizzat sorgulanmamaktadır. Dolayısıyla da uzun vadeli bakış açısına sahip olma anlayışı değil, ne kadar uzun bir vadeye (5, 10 veya 20 yıllık) ilişkin gelecek öngörüsünün ortaya konulması gerektiği anlayışı üzerinde tartışmalar yürütülmektedir. Gelecek yönelimli olma gerekliliği, öylesine kabul görmüş ve benimsenmiştir ki söz konusu gereklilik, stratejik yönetim alanında çalışanlar tarafından da olduğu gibi kanıksanmış bulunmaktadır. Kanıksamanın doğal sonucu olarak ise stratejik yönetim kavram ve kuramları bağlamında inşa edilen meşruiyet algısı artırmakta, artan meşruiyet algısı ise bu alanda çalışanların gözünün önüne adeta ülfet (alışagelme, nispi duyarsızlık) perdesi çekmektedir.

Uzun vadeli planlar yapmayı olumlu karşılamayan bu yaklaşım, aslında kadim bir geçmişe sahip bulunmaktadır. Hatta bu yaklaşım, Epiküros ve Seneca gibi antik çağ düşünürlerine kadar uzayan bir geçmişe dayanmaktadır. "Her şey zıddı ile kaimdir" görüşünden hareket edilen makalede, stratejik yönetim literatürü için kült bir anlam ifade eden uzun vadeye yönelim görüşünün karşısında yer alan görüşlere yer verilmektedir. Söz konusu görüşler aracılığıyla da uzun vadeye yönelim konusuna daha dengeli bir biçimde eğilme gerekliliğine vurgu yapmak amaçlanmaktadır.

Uzun vadeye dönük planlama yapma anlayışını benimsemeyen görüşler, stratejik yönetimin temel yaklaşımlarıyla açık bir biçimde karşıtlık içermektedir. Tam da bu nedenle olsa gerek, stratejik yönetim literatürü incelendiğinde, bu tür bakış açılarını dile getiren düşünür ya da yazarların anlatımlarına yer

¹ Ari Çokona, "Sunuş". Ksenophon, *İktisat Üzerine- Oikonomikos* çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), xv.

² Ksenophon, *İktisat Üzerine- Oikonomikos*, çev. Ari Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 20.

³ Mehmet Ali Özer, "İşletmelerde Stratejinin Önemi Üzerine Değerlendirmeler", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 7(14), (2015), 74.

⁴ Nezahat Güçlü, "Stratejik Yönetim", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), (2003), 71; 81.

verilmemektedir. Oysa karşıt türden görüşler öylesine fazladır ki bahse konu görüşleri incelemek, bu makalenin yazım hacmini aşmaktadır. Bu nedenle (konunun felsefi zemininin ne denli kapsamlı olduğuna örnek teşkil etmesi bakımından) makalenin düşünsel arka planına ilişkin anlatım başlığında, söz konusu arka plana ilişkin bir literatür özetine yer vermekle yetinilmiştir.

Bu makalede, İslam âlimleri arasında hem fikirleri hem de çok sayıda eser vermesi yönüyle öne çıkan Gazâlî'nin görüşlerine yer verilmektedir. Zira bütün tasavvuf âlimlerinin *uzun emel* konusundaki görüşlerine yer verebilmek, bu makalenin kapsamını fazlasıyla aşmaktadır. Gazâlî, İslam kaynaklarında "uzun emel" olarak ifade edilen kavrama eserlerinde sıkça değinmiş ve yakın ilişkili diğer kavramlara dair görüşlerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Gazâlî, eserlerinde uzun emel konusunu defaten ve kapsamlı bir biçimde ele almakta, dolayısıyla da bu makale için bulgu teşkil edecek nitelikteki verileri cömert bir biçimde sunmaktadır. Günümüz stratejik yönetim literatüründeki uzun dönemli yaklaşıma, İslam literatüründe birebir bir karşılık bulmak makbul karşılanmayabilir fakat bu anlayışa alternatif ve eleştirel görüşler ortaya koymak olası görünmektedir. Dolayısıyla, Gazâlî'nin eserleri bağlamında inceleme yapmayı amaçlayan bu makale, ilgili literatüre kendi sınırlılıkları içinde kalacak biçimde anlamlı bir katkı sunabilme potansiyeli taşımaktadır.

Stratejik yönetimdeki uzun vadeli düşünme anlayışı, örgütsel; "uzun emel" bağlamındaki İslami görüşler ise bireysel bir nitelik arz ediyor gibi algılanabilmektedir. Bu algı nispeten doğru gibi görünmekle birlikte, stratejik yönetimin vazettiği uzun vadeye yönelme anlayışı, salt örgütleri/kurumları işaret eden bir kapsam ifade etmemektedir. Zira stratejik yönetim, gelecek yönelimli olmayı ve uzun vadeye odaklanmayı, yöneticiler başta olmak üzere tüm çalışanlara benimsetme gerekliliğini vurgulamaktadır. Hatta stratejik yönetim sürecinin ilk adımı olan "stratejik bilinç oluşturma" aşamasında, örgüt çalışanlarına yukarıdan aşağıya doğru benimsetilmesi gereken anlayışların başında uzun vadeli düşünme konusu yer almaktadır. Stratejik yönetim anlayışını benimseyen bir örgütün, atması gereken adımları (yol haritasını) ifade eden stratejik yönetim süreci, ilk adımdan son adıma kadar bütün alt süreçlerde uzun vadeye yönelimi destekleyen bir işleyişi öngörmektedir.

Stratejik yönetim anlayışındaki uzun vadeyi önceleme, salt örgütsel bir yönelim değil, aynı zamanda örgüt çalışanlarını da içine alan bireysel bir kapsamı da ifade etmektedir. Nitekim örgütlerdeki bütün süreçlerin işletilmesinin temelinde insan unsuru yer almaktadır ve insan unsurunu dışarıda tutan bir anlayışın başarılı olması mümkün görünmemektedir. Öte yandan, uzun emel bağlamındaki İslami görüşleri salt bireysel kapsama hapsedmek de doğru bir anlayışı ifade etmemektedir. Nitekim Abbâsî yönetiminde devlet adamı olarak görevler üstlenen Mâverdî (975-1058), *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn* adlı eserinde düzenli bir dünya hayatı için şu altı temel ilkeyi şart koşmaktadır: (1) Hükümlerine tabi olunan din (2) güçlü siyasi otorite (3) adaletin teşmil edilmesi (4) genel güvenlik (5) bolluk, bereket (6) ufuk derinliği (engin bakış açısı) geniş ve uzun emel.⁵ İnsanoğlu, bütün canlılar gibi ölümcül olmasına rağmen, geleceğe dönük umut taşımakta, hayal kurmakta, uzun emellere meyletmektedir. Devlet, toplum düzeni ve kurumsal işleyişin canlı mekanizması söz konusu olduğunda bu durum daha da önem kazanmakta,⁶ uzun emele sahip olmayı daha anlaşılır kılmaktadır. Bütün bunlar ise uzun emel ya da uzun dönemli yaklaşım konusunda daha dengeli ve kapsayıcı (hem bireysel hem de örgütsel) bir bakış açısına sahip olmayı gerekli kılmaktadır.

Yüzlerce yıllık İslam geleneğinde "ufuk derinliği", "engin bakış", "geniş ve uzun emel" gibi benzer kavramlarla ifade edilebilecek yaklaşıma ilişkin olarak kapsamlı bir bakış açısı ortaya konulmuş bulunmaktadır. Müslüman ahlâkçılar, "Yaşlı bireyin gücü görece olarak zayıflasa da dünya sevgisi ve uzun emeller beslemesi bakımından gönlü daima genç kalır" anlamına gelen hadis-i şeriften yola çıkarak (geleceğe dönük, dolayısıyla da uzun vadeli) emellerin bütünüyle yok edilmesinin mümkün olmadığı şeklindeki doğal bir görüşte uzlaşmaktadırlar. Hırsla dönüşmediği sürece yaşam ve gelecek

⁵ Özkan Kerimoğlu, "Mâverdî'nin Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn Adlı Eserinde Dünya Düzeninin İslahı İçin Zorunlu Gördüğü Kaideler Üzerine Bir Değerlendirme", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), (2012), 112.

⁶ Hüseyin Arslan, "Kavimler Arası Dolaşım ve Dönüşümün Toplumların Yeniden Oluşumuna Etkisi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14(27), (2015), 222.

umudunu sürdüren müspet bir emel duygusunun ise faydalı ve gerekli olduğu görüşünü benimsemektedirler.⁷

İslâm düşünürleri arasında “uzun emel” bahsini en kapsamlı biçimde ele alanlardan biri Gazâlî olmuştur. Gazâlî, emele ilişkin hadis ve haberleri naklettikten sonra “tûl-i emel” olarak ifade edilen bu anlayışın çoğunlukla bilgisizlik ve dünya hevesine dayanan psikolojik nedenlerine ilişkin anlatımlara başvurmuş, böylesi bir anlayıştan uzaklaşabilmek için güçlü bir ahiret inancına dayalı çareler göstermiştir.⁸ Dünya nimetleri, mal ve mülk gibi unsurlar, insanı meşgul etmekte, tam anlamıyla tefekkür ve ibadet etmesine engel olmaktadır. Dünya nimetleri insana, ölüm sonrasındaki ahiret yaşamını unutturmakta, sürekli bir biçimde fakirlik endişesi (yetmezlik duygusu) ile insanı baskılamakta, insanda hiç ölmeyecekmiş duygusu oluşturarak uzun emel sahibi olmasına neden olmakta ve elde ettiklerini nefsinin arzuları doğrultusunda harcamaya sevk etmektedir.⁹

1. Yöntem ve Sınırlılıklar

Literatürde stratejik yönetim alanında çok sayıda kaynak ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca Gazâlî'nin din ve felsefe alanındaki görüşleriyle ilgili de çok sayıda yerli ve yabancı kaynak bulunmaktadır. Literatürdeki söz konusu zengin içeriğe karşın, bu makalenin yazımı sürecinde yapılan kaynak incelemelerinde, doğrudan ve odaklanmış bir çalışma şeklinde yürütülen stratejik yönetim kavram ya da süreçlerine dönük olarak Gazâlî'nin bakış açısı ekseninde yürütülmüş bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu makale, nitel bir çalışma özelliği taşımaktadır. Makalenin araştırma deseni ise doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Söz konusu belirlemeye bağlı olarak, Gazâlî'nin birincil kaynak eserleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Yıldırım ve Şimşek,¹⁰ doküman incelemesini, durum veya olgulara dair bilgi içeren kaynakların araştırmanın konusu olarak belirlenerek bu doğrultuda yorum ve değerlendirmelerin yapılması şeklinde ifade etmekte, bilimsel çalışmalarda, veri setinin tamamının bu kaynaklardan oluşturulabileceğini vurgulamaktadır.

Gazâlî, kaleme aldığı çok sayıda eserinde, dünya sevgisinde aşırıya gidilmesine bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz duygu ve düşüncelere değinmiştir. Bu tür dolaylı değinmelerden (ya da neden-sonuç ilişkilerinden) ziyade, Gazâlî'nin eserlerinde doğrudan doğruya “geleceğe dönük hayaller (tûl-i emel)” olarak ifadesini bulan anlatımlar, bu makale için başlıca odak noktasını oluşturmuş ve veri kabul edilmiştir. Bu makalede, Gazâlî'nin Türkçe çevirisi yapılan eserleri incelenmiş olup, çevirisi bulunmayan eserleri kapsam dışı tutulmuştur. Nitekim bu makalede analiz içerikli anlatım başlığında da görülebileceği üzere, Gazâlî'nin Türkçe çevirisi olan eserlerinin, uzun emel bağlamındaki anlatımları, kapsamlı veriler sunmakta ve hatta yeterli ölçüdeki bir veri doygunluğu oluşturabilecek bir anlatım hacmine ulaşılabilir. Makalenin yazım kısıtlamalarının yanı sıra, uzun emel bahsinde ulaşılan verilere yapılacak her türlü ilave anlatımın, mükerrerlik içerebileceği de göz önünde bulundurulurken mevcut incelemenin yeterli olacağı kanaatine ulaşılmıştır.

Gazâlî'nin eserlerindeki uzun dönem vurgusu, bireyin ömrü açısından ele alınmaktadır. Stratejik yönetim yazınındaki uzun dönemli bakış açısı ise daha ziyade kurum ve kuruluşlar yönüyle kurgulanan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Salt analiz düzeyi ayrımından (mikro-meso-makro gibi) yola çıkıldığında bu durum, iki anlayış arasında eşölçülemezlik olduğu algısına neden olabilmektedir. Oysa bu makale, Gazâlî'nin bakış açısının hem bireysel düzeydeki hem de örgütsel/kurumsal düzeydeki faydalı birtakım çıkarımlara olanak tanıyor olmasından (çok yönlü niteliklere sahip

⁷ Kerimoğlu, “Mâverdî'nin Edebü'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Adlı Eserinde Dünya Düzeninin Islahı İçin Zorunlu Gördüğü Kaideler Üzerine Bir Değerlendirme”, 125-126.

⁸ Reşat Teber, *Muhammed Saîd Hâdimî'nin Berîka Adlı Eserinde Kalp Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 37.

⁹ Gazâlî, *İhyau 'Ulumi'd-Din*, III, IV. çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975, 526; 569-570; Gazâlî, *Mükaşefetü'l-Kulüb (Kalplerin Keşfi)*. çev. Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1989, 36; aktaran, İlhan Topuz, “Gazâlî'de Dini Tutum ve Davranışlar -Dini Yaşam Biçimleri-” *Marife* 11/2 (2011), 167.

¹⁰ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2016), 189.

bulunmasından) yola çıkılarak kaleme alınmıştır. Söz konusu çok yönlülük, sınırlılık/kısıt gibi görünen durumu tersine çevirerek, sınırların daha da genişletilebilmesine olanak tanımaktadır.

2. Felsefi ve Dinî Arka Plan

İslam anlayışında “uzun emel” olarak kavramlaştırılan olguya aslında İslam öncesi ve sonrası Batı düşünürlerinin eserlerinde de rastlanılabilmektedir. Bu eserlerde, İslam anlayışındaki gibi belirgin bir kavram olarak ifade edilmese de yakın anlamlarda ifade edilebilecek anlatımlar ortaya konulmuştur. Örneğin 1. yüzyılda Romalı düşünür Seneca, farklı eserlerinde, insanın çok uzak bir geleceğe kendisini endekslememesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Gelecek dediğim şey şu anda olup bitmektedir” şeklindeki bir fikri savunan Seneca,¹¹ şu görüşleri öne sürmektedir: “İnsanın yaşayabileceği ömür ne kadar uzun olursa olsun, gözümüzü hiçbir zenginlik, mevki doyurmadığından umutlarımızla doldururuz yaşamımızı.” *Yaşam Kılavuzu Olarak Felsefe Üzerine* başlıklı yazısında Seneca,¹² şunları ifade etmektedir:

Boş şeylerden adımlarını geri çek, aradığın doğal mı yoksa yanlıcı bir isteğe mi dayandığını bilmek istediğinde, onun belli bir yerde durup duramayacağını göz önünde bulundur. Çok yol aldıktan sonra görünürde hep daha uzak bir hedef olduğunu görürsen, bu durumun doğaya aykırı olduğundan emin olabilirsin.

Yaşamın Kısaldığı Üzerine adlı eserinde ise Seneca¹³ şu ifadeleri dile getirmektedir: “Daha iyi yaşayabilmek için sürekli bir şeyle meşguller, yaşamlarını harcayarak yaşam inşa ediyorlar! Uzun vadeli planlar yapıyorlar, oysa bu tür bir erteleme en büyük yaşam israfıdır, bu erteleme öncelikle onlardan günü çalar, daha sonrasını vadederken bugünün yaşantısını koparıp alır.”

Hz. Peygamber (s.a.v.), insanın yaşlanmasına rağmen dünya hayatına duyduğu sevgi ve uzun emelinin yaşlanmadığını bildirmektedir. “Yaşlının kalbi, iki şeyde genç kalmaya devam eder: Dünya sevgisinde ve uzun emelde.” Bir diğer rivayette ise “Âdemoğlu yaşlanır, onunla birlikte mal sevgisi ve uzun ömürlü olma arzusu artar” buyurmuş ve insanoğlunun yaşının ilerlediği ölçüde daha uzun yaşama isteği dünya malına düşkünlüğünün arttığını bildirmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, genel bir eğilim olarak insan yaşlandıkça daha fazla yaşama mücadelesi vermeye başlamakta, daha fazla mal mülk kaygısı hissetmeye başlamaktadır.¹⁴

Kitabu'r-Rikâk'ta hangi konularda ayet zikredildiğine ilişkin olarak yürütülen bir araştırmada Buhârî'nin, bu makalenin konusunu ilgilendiren şu konularda ayet zikrettiği bulgusuna ulaşılmıştır:¹⁵ “Dünya hayatının ahiretle kıyaslanması”, “uzun emel”, “belli bir miktar ömür verilen (altmış yaşına kadar yaşamış olan) kimsenin Allah'ın huzurunda mazeretinin kalmayacağı”, “dünya hayatına aldanmamak”. *Kitabu'r-rikâk ve Câmiu's-sâhîh*'te İmam Buhârî'nin rivayet toplayan (ravi) yönü ön plana çıkmaktadır. *Câmiu's-sâhîh*'in dördüncü bâbı olan “emel” ve “uzun emel” (tûlu'l-emel: vadeli hedefler arzular, ardı arkası kesilmeyen ihtiraslar) başlığının ilk hadisi, sonradan kaleme alınan kaynaklarda çoğunlukla Buhârî'den nakledilmektedir. Bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), ashâbına “insanın ömrü, onu kuşatan eceli ve emellerini” yere şekil çizerek açıklamış, insanın emelleri ile ecel arasındaki dengeyi, çizgiler çizerek ve çeşitli betimlemelerde bulunarak açıklamıştır.¹⁶ Bu hadis, Müslim tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “İnsan yaşlanır, ancak iki huyu gençleşir: Hırs ve uzun emel.”¹⁷ Nitekim

¹¹ Lucius Annaeus Seneca. *Ahlak Mektupları*. çev. Türkân Uzel, (İstanbul: Jaguar Kitap, 2018), 471.

¹² Lucius Annaeus Seneca. *Törel Mektuplar*. çev. Münevver Özgen, (Bursa: Biblos Kitap, 2016), 82.

¹³ Lucius Annaeus Seneca. *Mutlu Yaşam Üzerine Yaşamın Kısaldığı Üzerine*. çev. C. Cengiz Çevik, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 57.

¹⁴ Buhari, Muhammed b. İsmail. *Sahih (I-VIII)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, aktaran, Adem Dölek, “Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/6 (2003), 56.

¹⁵ Ali Arslan, “El-Câmiu's-Sahîh'in "Kitâbu'r-Rikâk" Bölümünün Bâb Başlıklarına Göre Buhârî'nin Rikâk Anlayışı”, *Tarih Okulu Dergisi*, 8/13 (2015), 151.

¹⁶ Selim Demirci, “Hadis Metnini Anlama/Somutlaştırma Çabasına Bir Örnek: Hz. Peygamber'in Emel-Ecel İlişisine Dair Çizdiği Şekil”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6 (2015), 104.

¹⁷ Müslim Ebu'l-Hüseyin Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, Sahîhu Muslim, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'tTurâsi'l-Arabî, I-V, Beyrut, t.y, Sahîh, Zekât 115, hadis no. 1027, II, 724, aktaran, Bulut, Ali. "Kur'an-ı Kerim'de İtnab Üslubu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/11 (2010), 189.

Hicr Suresi'nin üçüncü ayetinde “*Bırak onları yesinler (içsinler), yararlısınlar; emelleri onları oyalayadursun. İleride (geçeceği) bilecekler.*”¹⁸ buyrulmaktadır. Bu ayet de geçici dünya yaşamı için çok uzun kişisel beklentiler içinde olmanın sakıncaları net bir biçimde beyan edilmektedir.

11. yüzyıl düşünürlerinden olan Sülemî, eserlerinde tasavvuf ehli insanların temel niteliklerini ele almaktadır. Sülemî'ye göre mutasavvıflar, hayatları süresince edep çizgisini koruma gayreti içinde bulunmaktadırlar. Mutasavvıfların söz konusu gayretlerine ilişkin olarak Sülemî, şu örnekleri vermektedir: “Onlar, kendi nefislerini kusurlu görürler, uzun emel sahibi değillerdir, sahip olduklarını dağıtmaktan zevk alırlar, kimseyi incitmek istemezler, yeme, içme, konuşma ve uyumada aşırıya kaçmazlar, Allah'a itaatte son derece dikkatlidirler, başkalarını kendilerine tercih ederler, konuşunca hikmetli söz söylerler, huzur-u ilahiden ayrılmazlar.”¹⁹ Sülemî'nin çağdaşı Maverdî'ye göre, insanı üretime teşvik eden uzun emel duygusu, ufki bakış açısı engin görüşlülük olmasaydı insanoğlu yalnızca yaşamakta olduğu günü düşünerek bu doğrultuda davranış geliştirmesinin önüne geçmektedir. Bu anlayış sayesinde, içinde yaşanan dünya harap bir halde kalmamaktadır. Aksi takdirde dünyanın, üzerinde ekin yetişmeyen ve barınma olanakları bulunmayan bir yer olacağının kabul edilmesi gerekmektedir.²⁰

Sûfî anlayışına göre, dünya hayatının istenmeyen bir afete dönüşmemesi için alınması gereken tedbir ve hayata geçirilmesi gereken uygulamalar şu hususları kapsamaktadır: Verâ, muhâsebe, mücâhede, zühd ve riyâzet. Bu hususları yerine getirebilmek için ise şu konularda dikkatli olunması gerekmektedir: Tamah (açgözlülük), hubb-i dünyâ (dünyâ sevgisi) ve tûl-i emel (emelin uzunluğu). Bu konular, nefis ve kalbi işaret eden, kişinin dış dünyaya anlam atfeden iç dünyasıyla yakın bir ilişki içinde bulunmaktadır.²¹ 13. yüzyılda yaşamış olan Sûfî mutasavvıf Mevlânâ; gizem, fabl ve benzetme (teşbih) unsurlarına başvurarak, öğretici ve öğüt verici nitelikteki anlatımlarıyla dikkat çekmektedir. Söz konusu ilginç ve çarpıcı ifadelerini, “uzun emel” konusu bağlamında şu şekilde ifade etmektedir: “Uzun emel sahibi sağırdır. Bizim ölümümüzü duyar da kendi ölümüne karşı sağırdır. Hırs da kördür. Halkın ayıplarını inceden inceye söyler durur. Kendi ayıbını görmeye gelince gözü kördür.”²²

14. yüzyılın hümanist düşünürü Petrarca,²³ Senaca'nın görüşlerinin, kendisini etkilendiğini ifade etmektedir. İnsan yaşamının kısa olması sebebiyle, yaşamın son evrelerini beklemeksizin, mümkün olan en genç yaşlardan itibaren dingin bir yaşam anlayışının benimsenmesi gerektiğini belirtmektedir. Petrarca,²⁴ bu konudaki görüşlerini şu sözlerle dile getirmektedir: “Bana açıkla, senin tedirgin ve endişeli çabaların nereye varacak, hele ömür çok kısayken böyle uzun vadeli ümitlere bel bağlamaya ne gerek var?... farkına varmaksızın, şanın harcıâlem ümitleri ardından koşarak zaten çok kısa olan ömrünü heba etmeye bırakıyorsun.”

Aydınlanma dönemi düşünürlerinden Voltaire,²⁵ *Memnon ya da İnsanın Bilgeliği* başlıklı hikâyesinde, uzun dönemli ve gerçekleşmesi zor planlar yapmanın mantıklı ve rasyonel olmadığını vurgulamaktadır. *Jeannot ile Colin* başlıklı hikâyesinde ise uzun dönemli planların önüne, hesapta olmayan pek çok engel çıkabildiğine ilişkin anlatımlara yer vermektedir.²⁶

¹⁸ Kur'an-ı Kerim Meali. haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 280.

¹⁹ es-Sülemî, Ebû Abdurrahman. *Tasavvufun Ana İlkeleri- Sülemî'nin Risaleleri*. çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981, 36-61, aktaran, Perihan Gökpınar, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Tasavvufî Hayat*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 66.

²⁰ E. Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ Ve'd-dîn*. (thk. Yasin Muhammed Sevvâs). (Dımaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2018), 216, aktaran Kerimoğlu, “Mâverdî'nin Edebü'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Adlı Eserinde Dünya Düzeninin Islahı İçin Zorunlu Gördüğü Kaideler Üzerine Bir Değerlendirme”, 126.

²¹ Zafer Erginli, “Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünya Algısına Toplu Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2006), 32.

²² Lütfü Alıcı, “Mevlânâ'nın Şiir Anlayışında Tahkiyenin Yeri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2007), 160.

²³ Petrarca, Francesco. *Dünyanın Anlamsızlığı Üzerine*. çev. Timur Guda, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 94-98.

²⁴ Petrarca, *Dünyanın Anlamsızlığı Üzerine*, 68; 159.

²⁵ Voltaire, François Marie Arouet. *Micromegas ve Diğer Öyküler*. çev. Gökçe Laçın Bilgin, (İstanbul: Karbon Kitaplar, 2021), 78.

²⁶ Voltaire, *Micromegas ve Diğer Öyküler*, 93.

Son dönem Osmanlı İslâm âlimlerinden İsmail Sâdık Kemal, *Âsâr-ı Kemâl* adlı eserinde “uzun emel” konusunda şu mealdeki hadisi nakletmektedir:²⁷ “Âdemoğlu yaşlanırken onda bulunan iki özellik genç kalır: Hırs ve uzun emel.” Naklettiği hadisi, kendi cümleleriyle şu şekilde izah etmektedir: “İbn Âdem kocayub iki tabiat kocamaz; birisi hırs ânın diğeridir tül-i emel; yani her halde mezmûm eğerçi bunlar; bulmuyor hâlet-i pîrîde demek yine halel.”

20. yüzyılın gerçekçi yazarlarından olan Steinbeck’in *Fareler ve İnsanlar* adlı hikâyesi, dünya edebiyatının tanınmış eserleri arasında yer almaktadır. Steinbeck, bu hikâyesini, İskoç şair Robert Burns’un şiirlerinden esinlenerek kaleme almıştır. Burns’un şiirlerinde fareler; yarar sağlamayan umutları ve faydasız bir çaba içinde bulunarak geleceğini planlama davranışını temsil etmektedir.²⁸ *Fareler ve İnsanlar* öyküsünün başlıca kahramanlarının, belirsiz bir gelecek için yapmış oldukları planlar ve kurmuş oldukları hayaller eserinde sıklıkla yinelenmektedir.²⁹ Geleceğe dönük yapay bir iyimserlik içeren bu gelecek öngörülerini karşısında daha gerçekçi görüşler öne süren anlatımlara da yer verilmekte,³⁰ nitekim hikâye de bu gerçekçi öngörülere yakın bir akıbet ile sonlanmaktadır.

İslam âlimi Ömer Nasuhi Bilmen, “uzun emel” anlayışını, İslâm dininde olumsuz karşılanan ve alçaltıcı duygular kapsamında ele almaktadır. Bilmen,³¹ söz konusu alçaltıcı ve kaçınılması gereken duyguları şu şekilde sıralamaktadır: “Cimrilik, korkaklık, öfkelenme, atalet, sefahat, kibir, gurur, haset, dalkavukluk, hıyanet, tecessüs, alay, kalp kasveti, uzun emel”.

Çeşitli kaynaklara dayalı açıklama ve aktarımlara yer verilen yukarıdaki anlatımlarda da görülebileceği üzere uzun emel yaklaşımı yalnızca İslam dünyası düşünür ve yazarlarınca ele alınan bir anlayışı ifade etmemektedir. Dolayısıyla, değişik inanç ya da anlayış yapısına sahip çok sayıdaki düşünür ve yazarın görüş öne sürdüğü böylesine kapsamlı bir konunun, daha belirgin bir sınırlılık kapsamında ele alınabilmesi için bu makalede Batı dünyasının düşünür ve yazarları inceleme kapsamı dışında tutulmuştur. Buna rağmen, uzun emel konusuna ilişkin (çoğunlukla birbirini tasdik eden ve tamamlayan), çok sayıda İslam düşünürünün görüş öne sürmüş olmasından dolayı konunun daha da daraltılarak tekil bir düşünür özeline indirgenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. İslam düşünürlerinin görüşlerini tahlil edilebilir bir biçimde inceleyebilmek ve ayrıca mikroanalitik bir çalışma olan bu makale için belirli bir çerçeve oluşturabilmek amacıyla makalede özellikle İmam Gazâlî’nin eserlerine odaklanılmıştır.

3. Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Bu makalenin teorik bağlamını, “stratejik yönetim”, kavramsal boyutunu ise “uzun dönemli yaklaşım” teşkil etmektedir. Söz konusu teori ve kavram kapsamındaki anlatımlara aşağıdaki alt başlıklarda yer verilmektedir.

Stratejik Yönetim: Milattan önce altıncı yüzyıl düşünürü Sun Tzu’nun *Savaş Sanatı* adlı eseri, strateji alanında yazıldığı bilinen ilk kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Sun Tzu,³² bu eserinde; rakiplerin durumunu gözetlemeyi, zafer kazanacak stratejiyi belirlemeyi, tehlike ve zorlukları tespit etmeyi, ilgili diğer hususları hesaplamayı, akıllı komutanın yolu olarak ifade etmektedir. Sun Tzu; askerî birimlerin etkin bir yönetim anlayışıyla kumanda edilmesi, güçlü ve zayıf yönlerine uygun olarak sevk ve idare edilmesi, çevresel şartların dikkate alınması konularını önemle vurgulamaktadır. Tüm bu hususlar ve Sun Tzu’nun öncül görüşler öne sürdüğü diğer hususlar, son yıllardaki iktisat ve işletme yönetiminin yanı sıra diğer birçok alanda da genel kabul görmüş ve üzerinde çok sayıda bilimsel çalışma yürütülmüştür. Sun Tzu’nun görüş öne sürdüğü bu konular günümüz çağdaş literatüründe

²⁷ Bekir Tatlı, “İsmail Sâdık Kemal’in Âsâr-ı Kemâl’deki Hadisçiliği”, *Dini Araştırmalar*, 18(46), (2015), 56.

²⁸ Brain Reinking, “Robert Burns’s Mouse In Steinbeck’s of Mice and Men and Miller’s Death of a Salesman”, *The Arthur Miller Journal*, 8(1), (2013), 15.

²⁹ Steinbeck, John. *Fareler ve İnsanlar*. çev. Belkis Çorakçı, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2020), 18; 42; 59; 96.

³⁰ Steinbeck, John. *Fareler ve İnsanlar*, 77; 79; 97.

³¹ Bilmen, Ömer Nasuhi. *Yüksek İslâm Ahlâkı*. Haz: A. Faruk Çelebi, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 112-113.

³² Sun Tzu. *Savaş Sanatı*. çev. Pulat Otkan ve Giray Fidan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 30-34.

rekabet istihbaratı, güçlü-zayıf yönler ile fırsat ve tehditlerin belirlenmesi (SWOT Analizi) gibi birçok analitik bakış açısının temelini oluşturmuştur.

Stratejik yönetim alanı, büyük ölçüde Sun Tzu'nun askerî sevk ve idare usullerine dayalı olarak ortaya koyduğu görüşler bağlamında şekillenmiştir. Batı felsefe literatürünün, Platon'a bir dizi dipnot sayılabileceği söyleminden³³ yola çıkarak, bütün strateji literatürünün de Sun Tzu'ya dipnot olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Örneğin, yirminci yüzyılın en büyük strateji düşünürlerinden kabul edilen Liddel Hart da belirgin bir biçimde Sun Tzu'dan esinlenmiştir. Nitekim kitabında Clausewitz, Napolyon ve Moltke'den birkaç satır alıntı yaparken, hepsinin toplamının birkaç katını Sun Tzu'dan yapmıştır.³⁴

19. yüzyıl düşünürü Clausewitz,³⁵ strateji kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: "Bu terim, sefer veya savaşın hedefine ulaşmak için yapılan tek tek uğraşların bileşimini ifade eder." Günümüzde yapılan çağdaş tanımlamalar, "savaş" ya da "sefer" kelimelerinin yerine "rekabet" kelimesini getirerek yinelenmektedir. Clausewitz,³⁶ rakip unsurların güçlerinin toplandığı ağırlık/sıklet merkezlerine tahmin edilmesi güç zaman ve biçimlerde asimetrik saldırılarda bulunma (rekabet unsurlarını işe koşma) gerekliliğini vurgulamaktadır.

Stratejik yönetim anlayışı, esas olarak üç aşamada gelişmiştir. Bu aşamalardan ilki olan uzun dönemli planlamaya, 1950'li yıllarda işletme bütçelerini hazırlamada kolaylık sağlama amacıyla başvurulmaya başlanmıştır. 1960'lı yılların ortalarında endüstrilerin istikrarsızlaşması nedeniyle stratejik planlama anlayışına geçilmiştir. 1980'li yıllarda ise teknolojik gelişmeler ve piyasaların küreselleşmesine bağlı olarak stratejik yönetim anlayışı ön plana çıkmaya başlamıştır.³⁷ Örgütsel uyum yaklaşımları arasında yer alan çağdaş stratejik yönetimin öncülüğünü Miles ve Snow, Chandler, Mintzberg, Porter ve Hamel gibi yazarlar yapmıştır. Üst yönetimin belirlediği stratejileri uygulayarak çevreye uyum sağlamayı amaçlayan³⁸ stratejik yönetim anlayışı, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kendi özgün literatürünü oluşturmuş ve bilimsel bir alan olarak kabul edilmeye başlamıştır.³⁹

Uzun Dönemli Yaklaşım: Hegel,⁴⁰ bir bakıma üst düzey yöneticileri kast ederek şu görüşü öne sürmektedir: "Böyle insanlar, hiç kuşkusuz yükseklerde duruyor olmalıdırlar. Ancak yukarıda durulduğu zaman olgular doğru olarak gözlenebilir ve her şey görünebilir, aşağıda küçük bir delikten dışarıyı seyrederken değil." Belirli bir coğrafi yükseltide, yukarılara doğru çıkıldıkça, gözlemlenen panoramik manzara giderek genişlik kazanmaktadır. Hegel'in, "yükseklerde durmak" ifadesiyle açıklamaya çalıştığı yönetici rolüne sahip bireyler, sorumluluğunu üstlendikleri yönetsel görevlerin, hiyerarşi bakımından yer aldığı seviyeye uygun bir görüşe sahip bulunmaktadırlar. Bu seviye yüksek olduğu nispette, geniş/engin bakış zaviyesine ve bu zaviyeye uygun bir gelecek vizyonu öngörülebilmektedir.

Hegel'e⁴¹ göre, Prusya hükümdarı Büyük Frederik, devletin uzun vadedeki sonsal amacını kavramış ve bu amaca sıkı bir bağlılıkla hizmet etmeye gayret göstermiştir. Bu yönüyle Büyük Frederik, Hegel tarafından, devletin uzun dönemli ve evrensel nitelikli nihai amaçları ile bağdaşmayan tikel hususları geçerli saymayan ilk egemen olarak ifade edilmektedir. Hegel'in ifade ettiği bu özellik, Büyük Frederik'in evrensel nitelikli, uzun dönemde devlet organizasyonu için en fazla kazanım sağlayacağı öngörülen amaçlara yönelmenin önemini vurgulamaktadır. Nitekim Clausewitz⁴² de uzun dönemli yaklaşımı, büyük ve belirleyici bir hedefe doğru azim ve kararlılıkla yürüme, söz konusu büyük

³³ Osman Kafadar, "Sunuş", Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Avrupalılaşmak* (Haz. O. Kafadar, F. Öztürk), (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997), 7.

³⁴ Mehmet Tanju Akad. *Strateji Üzerine*. (İstanbul: Kastaş Yayınları, 2003), 133.

³⁵ Carl von Clausewitz. *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*. çev. Gökhan Aydın, (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2017), 36.

³⁶ Clausewitz. *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*, 37-38.

³⁷ Özgür Uğurluoğlu, İpek Bilgin Demir, Duygu Ürek. *Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019), 4-5.

³⁸ Tamer Koçel. *İşletme Yöneticiliği*. (İstanbul: Beta Yayınları, 2020), 370-371.

³⁹ Bracker, 1980.

⁴⁰ Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Tarih Felsefesi – 1*. Çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 2011), 10.

⁴¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Tarih Felsefesi – 4*. Çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea Yayınevi, 2011), 108.

⁴² Clausewitz. *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*, 18-19.

hedefler için büyük şeylere cüret etme, tedbirli olma adına asla büyük hedefleri çekingen ve yarım gönülle izlememe şeklinde ifade etmekte ve bu esasları hakkıyla yerine getiren kişi olarak Büyük Frederik'i örnek göstermektedir.

Strateji kavramı; yönetim ile ilişkili alanlar açısından şu ortak nitelikleri ifade etmektedir:⁴³ Gelecek öngörüsü doğrultusunda belirlenmekte, yönlendirici bir özellik taşımakta, insan etkinliklerine dair devamlılık arz eden bir süreci ifade etmektedir. Stratejik yönetim tanımlarının ortak yönleri incelendiğinde, geleneksel yönetim anlayışından farklılaşan boyutunun, uzun dönem vurgusu olduğu görülebilmektedir. Her bir organizasyonel strateji, o organizasyonun üst düzey yönetimi tarafından belirlenerek yürürlüğe konulmaktadır.

Birbirini tekrarlayan, tekrarladığı ölçüde de pekiştiren uzun dönem vurgusunda bulunan bazı çağdaş yazarlara ait anlatımlar aşağıda aktarılmaktadır:

“İşletmenin uzun vadedeki yapısını ve faaliyetlerini belirleyen kararları ve yönetim süreçlerini ‘stratejik yönetim’ olarak tanımlayabiliriz.”⁴⁴

“Stratejik yönetim, eldeki tüm kaynakların etkili ve verimli kullanılmak suretiyle ‘değer’ yaratacak bir biçimde bir araya getirilerek uzun vadede rekabet avantajı yaratmayı amaçlar.”⁴⁵

“Stratejik yönetim, işletmenin günlük işlerinin yönetimiyle ilgili değil, uzun dönemde varlığını sürdürebilmesini sağlayacak, rekabet üstünlüğü ve ortalama kâr üzerinde kazanç sağlayacak işlerin yönetimiyle ilgilidir.”⁴⁶

4. Uzun Emel Anlayışına İlişkin İmam Gazâlî'nin Görüşleri

Gazâlî,⁴⁷ *Mükaşefet-ül Kulüb* adlı eserinin “Uzun Emel” başlıklı bölümünde şunları ifade etmektedir:

Bütün varlığıyla dünyaya sarılmak. Bu öyle bir fakirlik getirir ki, artık ondan sonra zenginlik olmaz. Yani bütün varlığını dünyaya hasreden kimse ne kadar çok kazanırsa kazansın kendini zengin olmuş görmez... harisane dünyaya sarılan kimsenin, ibadet ve diğer hayırlı işler için hiç boş zamanı yoktur.

Ebü'd-Derdâ'dan nakilde bulunan Gazâlî,⁴⁸ şunları ifade etmektedir: “Ey insanlar, utanmaz mısınız? Uzun emellerde bulunuyorsunuz, yetişemeyeceksiniz. Dünya malını toplarsınız, yiyemeyeceksiniz.” Hıms şehrine geldiğinde oranın halkına seslenen Ebü'd-Derdâ, uzun emelin sebep olacağı olumsuzlukları şu şekilde dile getirmiştir:⁴⁹ “Sizden önceki kavimler ihtişamlı binalar inşa ettiler, çok mal sahibi oldular ve uzun planlar yaptılar fakat o yapıları kabirleri oldu, uzun emelleri onları sadece aldattı, topladıkları mallar da onlara fayda vermedi.”

Gazâlî,⁵⁰ uzun emel konusundaki bir hadisi ise şu şekilde aktarmaktadır: “İnsan, kendisinden çok uzakta bulunan emeline yetişmek ister ve biteviye koşar. Fakat ecel kendisine yakın olduğu için, o emele yetişmeden, ecel onu yakalayır.” Uzun emellere erişme gayretinde olmanın sakıncalı yönlerini ise hadis olarak naklettiği şu ifadelerle açıklamaktadır:⁵¹ “Sizin hakkınızda korktuğum şeylerin en korkunç olanı şu iki şeydir: Uzun emel ve nefsinizin isteklerine uymak. Uzun emel ahireti unutturur (dünya sevgisine daldırır); nefsinize uymak Allah'ın yolundan saptırır.”

Gazâlî'nin⁵² aşağıdaki aktarımı, uzun emel konusundaki görüşlerini destekleyen ilave hususlar ortaya koymaktadır:

⁴³ Gönül Budak. *Yenilikçi Yönetim Yaratıcı Birey*. (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1998), 130.

⁴⁴ Murat Yalçıntaş. *Stratejik Yönetim ve KOBİ'ler*. (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015), 1.

⁴⁵ M. Murat Yavaşoğlu. *Rekabet Avantajı ve Strateji Yöneticinin El Kitabı*. (İstanbul: Beta Yayınları, 2016), 2.

⁴⁶ Hayri Ülgen ve S. Kadri Mirze. *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004), 25-26.

⁴⁷ Gazâlî, *Mükaşefetü'l-Kulüb (Kalplerin Keşfi)*. çev. Hüseyin S. Erdoğan, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1989), 179.

⁴⁸ Gazâlî, *Mükaşefetü'l-Kulüb (Kalplerin Keşfi)*, 180.

⁴⁹ Gazâlî (Ed. Mehmet Dinçarslan). *Kalplerin Keşfi (Mükaşefetü'l-Kulüb)*. çev. Mahmut Yurdakul, Murat Balıbey, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020), 196.

⁵⁰ Gazâlî, *Mükaşefetü'l-Kulüb (Kalplerin Keşfi)*, 183.

⁵¹ Gazâlî, *Kalplerin Keşfi (Mükaşefetü'l-Kulüb)*, 196.

⁵² Gazâlî, *Kalplerin Keşfi (Mükaşefetü'l-Kulüb)*, 2020, 198.

Allah Resulü bir Hadis-i Şerif'te şöyle buyururlar: "Ümmetimin ilklerinin huzur ve saadeti zühd ve yakın sayesindedir. Son kuşağının felaketiye cimrilik ve uzun vadeli emeller peşinde koşmaları sebebiyle olacaktır." Allah Resulü bir gün yanındaki sahabelere şöyle sordu: "Hepiniz cennete girmek ister misiniz?" Oradakiler: "Tabii ki, Ey Allah'ın Resulü" diye karşılık verdiler. Peygamberimiz: "O zaman ulaşamayacağınız emeller peşinde koşmayın ve Allah'tan hakkıyla hayâ edin!"

Kudsi Hadisler risalesinde "Emelini uzun tutanın ameli halis olmaz" görüşünü öne süren Gazâlî,⁵³ bu görüşü, şu ifadelerle desteklemektedir: "Nimetler sizi şımarttı. İhsanlar sizi ifsat etti. Uzun emel sizi dünya ile aldattı." Gazâlî,⁵⁴ insanların uzun vadeli emellere ne şekilde meyledebildiklerine *Filozofların Tutarsızlığı* adlı eserinde de değinmektedir. Bunu ise Allah'ın (c.c.) buyruğu olarak ifade ettiği şu beyan ile açıklamaktadır: "Ey âdemoğlu! Benden yarının rızkını isteme çünkü ben senden yarının amelini istemiyorum." Bu ifadenin hadis olup olmadığı, hadis ise sahih olup olmadığı yönünde yapılan incelemelerde net bir sonuca ulaşılamamıştır. Yukarıda nakledilen ifadenin de içinde yer aldığı uzun bir hadisin, Gazâlî'nin eserinde (*Kitabu'l-mevaiz, el-Mevizetü'-sabria ve's-selasün, s.97*) yer aldığı belirtilmektedir.⁵⁵

Âbidler Yolu adlı kitabında Gazâlî,⁵⁶ uzun emelin, insanın hayır işlemesine engel olduğunu ifade etmektedir. Gazâlî'ye göre uzun emel, insanlığı türlü felaketlere sürükleyen onulmaz bir hastalıktır. Çok kere uzun emellere dalan kişileri ecel ansızın yakalayabilmektedir. Bu nedenle de kendilerine çekidüzen vermeye vakit bulamamaktadırlar. Gazâlî'ye göre uzun emel, kişinin hırsıyla dünyaya bağlanmasına sebep olmaktadır. Uzun emellere kapılan kimse şöyle düşünmektedir: "İhtiyarlığında çalışamaz, yoksul duruma düşebilirim. Onun için şimdiden bol dünyalık hazırlamalıyım. Ne olur ne olmaz." Gazâlî'ye⁵⁷ göre uzun emellerden kurtulunca kalplerdeki kasvet gitmekte, yerine yumuşaklık gelmektedir. İnsan bu sayede daha şuur sahibi bir hâle gelebilmektedir.

İhyâu Ulûmi'd Dîn adlı eserinde yer alan "Kitabu Zikri'l-Mevt Ve Ma Ba'dehu" (Ölüm ve Ölüm Sonrasını Anma Kitabı) başlıklı anlatımlarında Gazâlî,⁵⁸ hem uzun emel hem de kısa emel konuları üzerinde durmaktadır. Gazâlî bu anlatımlarında uzun emeli; dünya sevgisi (dünya ile dostluk) ve ansızın gelecek olan ölümü uzak görme cehaleti gibi iki temel sebebe dayandırmaktadır. Gazâlî burada "kök neden analizi" denilebilecek bir yaklaşımla bu iki temel sebep üzerinde derinlemesine tahliller ortaya koymaktadır. Söz konusu tahlilleri, sınırlı bir çerçeveye sahip bu makalede açıklamak mümkün olamayacağı için, köken nedenlere inmeden, Gazâlî'nin salt uzun emel kavramı odaklı açıklamalarına yer vermek daha makul görünmektedir. Çünkü örneğin, Yöneticilere Altın Öğütler kitabında Gazâlî,⁵⁹ dünyanın büyümesine kapılma, aldatan süsüne kanma, meşgalelerine dalma, hırslarına yenik düşme, hilesine aldanma gibi süreçlerin insanları etkileyebildiğine ilişkin çeşitli görüşlere yer vermektedir. Bütün bu süreçlerden etkilenen insanların, uzun emellere yönelebileceği çıkarsaması ise kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, uzun emel konusuna tam anlamıyla odaklanabilmek adına, bu konunun kökeninde yer alan diğer olguların bilinçli bir çabayla, bu makaledeki aktarımların dışında tutulması gerekmektedir.

"Emelin Kısa Oluşunun Fazileti" başlıklı anlatımında Gazâlî, İslam büyüklerinin sözlerine yer vermektedir. Gazâlî,⁶⁰ Davud-i Tâi'nin ifadelerini şu şekilde aktarmaktadır: "Bir ay yaşayacağıma dair düş kursam kendimi büyük bir günah işlemiş sayarım. Gece gündüz insanların felaketlere maruz kaldığını görüp durduğum hâlde nasıl böyle bir düş kurabilirim?" Hz. Ali'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:⁶¹

⁵³ Gazâlî. *Kudsi Hadisler*. çev. Feyzullah Demirkıran, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011), 16-32.

⁵⁴ Gazâlî. *Filozofların Tutarsızlığı*. çev. Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 18-19.

⁵⁵ <https://sorularlailamiyet.com/senden-yarinin-amellerini-istemedigim-gibi-sen-de-benden-yarinin-rizkini-isteme-sozu-kudsi-hadis>.

⁵⁶ Gazâlî. *Âbidler Yolu*. çev. Yaman Arıkan, (İstanbul: Uyanış Yayınevi, 2012), 119.

⁵⁷ Gazâlî, *Âbidler Yolu*, 123.

⁵⁸ Gazâlî. *Ölüm ve Ölümünden Sonraki Hayat Kabir-Kıyamet-Cennet-Cehennem*. (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2020), 46.

⁵⁹ Gazâlî. *Yöneticilere Altın Öğütler*. çev. Hüseyin Okur, (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 79-106.

⁶⁰ Gazâlî. *Ölüm ve Ölümünden Sonraki Hayat Kabir-Kıyamet-Cennet-Cehennem*, 42.

⁶¹ Gazâlî. *Ölüm ve Ölümünden Sonraki Hayat Kabir-Kıyamet-Cennet-Cehennem*, 36.

... Tûl-i emel yani gerçekleşmesi çok uzun zamana bağlı olan emel, dünya sevgisine daldırır... Şunu iyi bilin ki dünya, arkasını dönmüş gitmek üzeredir. Ahiret ise bize yönelmiş yaklaşmaktadır. Şunu unutmayınız ki, amel gününde hesabınız olmayacağı gibi, hesap gününde de amelinizin olmayacağından korkulur.

Gazâlî⁶² göre insanoğlu, nefsinin arzusuna uygun şeyler istemektedir. Nefsinin istediği ise dünyada uzun müddet yaşamaktır. Devamlı bir biçimde bu hayat için planlar yapar. Uzun seneler yaşamak için ihtiyaç duyduğu ev, mal, mülk, evlat, dost, binek ve diğer dünyevi ihtiyaçlarını hazırlamaya çalışır, kalbi bunlarla meşgul olur durur. Gazâlî⁶³ göre insanlar, “peşin olan veresiyeden hayırlıdır” gibi geçersiz bir kıyas yaparak, dünyevi zevk ve lezzetlere aşırı bir biçimde bağlanarak uzun bir yaşam süremeyebilecekleri olasılığını hesaba katmamaktadırlar. Buradan hareketle Gazâlî⁶⁴ uzun emel konusunun davranışlara yansıyan yönünü şu şekilde açıklamaktadır: “Her insan ‘ben uzun emel peşinde değilim’ der, fakat doğruyu söylemiyorlardır. Bunun doğruluğu amelinde yani yaptığı işlerde kendini gösterir. O, yıl içinde muhtaç olmadığı peşindedir. Onun bu tutum ve davranışı, uzun emeller peşinde oluşunun bir kanıtıdır.”

Gazâlî⁶⁵ uzun emel konusuna dengeli bir yaklaşım gösterilmesi gerekliliğini, aşağıdaki anlatımıyla dile getirmektedir:

Anlatıldığına göre, Hz. İsa Aleyhis Selam elinde çapayla çalışan yaşlı birini görür. Hz. İsa der ki: “Allah’ım bu adamın kalbinden uzun emeli çıkar!” Bunun üzerine adam elindeki çapayı bırakıp bir müddet uzanır. Hz. İsa bu sefer: “Allah’ım bu adama uzun emelini geri ver!” diye dua eder. Adam kalkar ve çalışmaya devam eder. Bu durum üzerine Hz. İsa kalkıp adamın yanına gelir ve adamın bu hareketlerinin sebebini sorar. Yaşlı adam şöyle cevap verir: Çalışırken içimden bir ses: “Çok yaşlısın, daha ne kadar çalışacaksın” dedi, ben de elimdeki çapayı bırakıp uzandım. Bir müddet sonra içimden başka bir ses: “Kalan günlerinde geçinmen için çalışman lazım” dedi; kalkıp çalışmaya başladım.

Gazâlî’nin yukarıda nakletmiş olduğu anlatım, dünya ile ahiret dengesini tesis etme gerekliliğini vurgulamaktadır. Hz. Ömer’in “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya; yarın ölecekmiş gibi ahirete çalış” öğütü ile Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Dünyası için ahiretini ve ahireti için de dünyasını terk edende hayır yoktur” hadisi,⁶⁶ bu hususta çok bilinen bir İslami anlayışı ifade etmektedir.

Sonuç

Stratejik yönetim alanında yayınlanan kaynaklar incelendiğinde, uzun vadeli öngörüler yapmak, buna uygun eylem setlerini hayata geçirerek gerekli kaynak tahsisini yapmak gibi genel bir anlayış üzerinde adeta ittifak edildiği görülebilmektedir. Dolayısıyla da stratejik yönetim alanının, böylesine bir mutabakat etrafında söz birliği edilmiş bir çalışma alanı olduğu kanaati oluşmaktadır. Stratejik yönetimin zabıtlara geçirilen (sürelili ve süresiz yayın olarak bilimsel literatürdeki yerini alan) hâlihazır bakış açısı, şifahen beyan edilen (akademik çevrelerdeki anlatımlara konu edilen) perspektif ile de uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Genel kabul gören ve koşulsuz yakın bir biçimde benimsenen stratejik yönetim anlayışı, söz konusu özgün söylemini, büyük ölçüde kendi literatüründeki bu kapsamlı mutabakata borçlu görünmektedir.

Stratejik yönetim literatürü, Porter’ın öncülüğünü yaptığı pozisyon ekolü ile Hamel ve Prahalad’ın öncülüğünü üstlendiği kaynaklara dayalı ekol şeklindeki iki temel yaklaşım biçimine ayrılmış bulunmaktadır. Stratejik yönetimin tanımında yer alan uzun vadeli bakış açısına ilişkin ise herhangi bir ayrışma söz konusu olmamaktadır. Ayrışma/kamplaşma olmadığı gibi aksine, yukarıda da ifade edildiği üzere, sarsılmaz bir uzlaşım görünümü ortaya konulmaktadır. Kendi içinde kalıplaşmış bu görüşlere karşıt fikirleri ise ancak ve ancak stratejik yönetim alanının dışında yer alan

⁶² Gazâlî. *Ölüm ve Ölümünden Sonraki Hayat Kabir-Kıyamet-Cennet-Cehennem*, 46.

⁶³ Gazâlî. *Aldananlar*. çev. Fethullah Yılmaz, (İstanbul: Semerkand Yayınları), 2011b, 11.

⁶⁴ Gazâlî. *Ölüm ve Ölümünden Sonraki Hayat Kabir-Kıyamet-Cennet-Cehennem*, 52.

⁶⁵ Gazâlî, *Kalplerin Keşfi (Mukâşefetü’l -Kulüb)*, 199-200.

⁶⁶ Adnan Arslan, “İbn Ebi’de-Dünyâ’nın –İslah’ı-Mâl Özelinde- Derleme Estetiği”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19(1), 56.

farklı disiplinlerden getirebilmek olası görünmektedir. Tıpkı belirli bir popülasyondaki gen havuzunun yeterince geniş olmaması ve kendisini sürekli tekrarlaması sonucunda ortaya çıkan genetik bozuklukların, gen havuzuna dışarıdan yeni katılımlarla giderilebilmesi örneğine benzer şekilde, stratejik yönetim literatürü (özellikle uzun vadeli bakış anlayışı) de alan dışı farklı bakış açılarına şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Böylesi bir farklı bakış açısı, bu makalede, Gazâlî'nin eserlerinde çeşitli vesilelerle ele aldığı uzun emel kavramı aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zira Gazâlî'nin görüşleri; tasavvufi, iman ve inanç (Kur'an ve sünnet) esaslarına bağlı olmasının yanı sıra, felsefi yönleri de sahip bulunmasına rağmen, stratejik yönetim tanımına farklı bir biçimde bakabilmeyi mümkün kılmaktadır. Stratejik yönetim alanının, çok daha farklı bakış açılarına olan ihtiyacı ise devam etmektedir. Tek cümleye sığdırılabilecek bir genel tanıma sahip bulunan stratejik yönetimin, alanın uzmanı olan herkesçe malum tanımında geçen "uzun vade" kavramı, bu makaleyi kaleme almaya yeterli olabilmekte, stratejik yönetim alanındaki bu ve diğer birçok kavram ve teori ise yeni çalışmalara davet niteliği taşıyan çok sayıdaki araştırma ve incelemeye değer yönleri sahip bulunmaktadır.

Askerî uygulamalar ile örgüt/kurum/işletme yönetimi arasında yapılan analogiler (benzeşim, örnekseme), stratejik yönetimin genel çerçevesini teşkil etmektedir. Çünkü strateji kavramı ve stratejik yönetim anlayışı, temel olarak MÖ 5. yüzyıl düşünürü olan Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* adlı eserinde kaleme aldığı askeri uygulama esaslarını temel almaktadır. Bu nedenden dolayı stratejik yönetim alanı, askerî uygulamalara belirgin ölçülerde benzeşim gösteren bir nitelik taşımaktadır. Bu tür durumlar ise, askerî alan ile işletmecilik alanı gibi ilk bakışta uzlaşmaz gibi görülen disiplinleri, metaforik benzeşimlerin de aracılığıyla belirli ölçülerde birbirine yaklaştırabilmektedir. "Aktarmaca", "eğretileme" ve "ödünç alma" gibi Türkçe karşılıklarla ifade edilebilen metaforlar, farklı çalışma disiplinlerini dolaylı da olsa birbirine yaklaştırabilmektedir. Hatta bu yaklaşım, zaman içinde özdeşleşmeye yol açacak kadar ileri gidebilmektedir. Örneğin "piyasa rekabeti" kavramı, Sun Tzu'nun savaşa dönük hazırlıklarda tarafların birbirlerine karşı konumlanması anlayışına dayanıyor olmasına karşın günümüzde bu kavram, bütünüyle kendine özgü hale gelmiş ve aslına rücu edemeyecek ölçüde farklılaşmış bulunmaktadır. Bir diğer örnek olarak uzun vadeli yaklaşım anlayışı, Clausewitz'in ifade ettiği bağlama sadık bir biçimde günümüze ulaşmış olmasına karşın, zaman içinde kanıksanmış bir anlayışa dönüştüğü için bu görüş, Clausewitz'ten bağımsız ve onun ismi anılmaksızın yazılı ve sözlü anlatımlara konu edilebilmektedir.

Stratejik yönetimin tanım ve teorisinde yıllar içinde sorgulanmaktan muaf tutulmuş bir söylem olan "uzun dönemli yaklaşım", bu makalede Gazâlî'nin bakış açısı doğrultusundaki İslami çerçevede ele alınmaya çalışılmıştır. Stratejik yönetimin diğer bütün kavramları doğrudan ya da dolaylı biçimde uzun erimli olma vurgusuna odaklandığı için bu kavram, kanıksanmanın yanı sıra yüceltmelere de mazhar olmuştur. Zira metaforlar,⁶⁷ betimledikleri şeyin bir kısmını aydınlatırken bir başka kısmını karanlıkta bırakmaktadır. Bu yönüyle metaforların, asla kusursuz, kelimesi kelimesine betimleme yapabilmeleri mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, zaten kendisi metaforik (aktarmacaya dayalı) bir söylem/anlatı olan stratejik yönetimin temel kavramlarından olan uzun dönemli yaklaşım; kusurlardan münezzeh değil, bilakis kusurlarıyla malul bir anlayışı ifade etmektedir.

Burada önemli bir hususun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu husus, örgütsel/kurumsal ya da devlet işlerinin yürütülmesi kapsamındaki konulara idealist bir pencereden bakılmasını gerekli kılmaktadır. En genel kavramıyla örgütlerin (kurumlar, işletmeler, devletler gibi), tüzel kişilikleri nedeniyle kalıcı/payidar oldukları varsayıldığı için, uzun dönemli yaklaşım hususundaki ihtiyat akçesinin elden bırakılmaması gerekmektedir. Öte yandan, tıpkı canlı organizmalar gibi örgütsel yapıların da belirli bir yaşam döngüsü içinde doğum-yaşam-ölüm süreçlerinden geçmekte olduğu kabul edilmektedir. Bu doğal sürece karşı koymanın mümkün olamayacağından yola çıkılarak, söz konusu sürece karşı koyma zamanını uzatabilecek teorik öngörülere başvurulmaktadır. Örneğin Clayton M. Christensen tarafından örgütün, kendini yok ederek var olması gerektiği görüşü öne sürülmüştür. Christensen, kendi ana şirketiyle rekabet içinde olan ve

⁶⁷ Julie A. Nelson, *Hayatımızdaki Ekonomi*. çev. Didem Kizen, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 49-50.

yeni teknolojiyi kullanan bağımsız bir şirket kurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Christensen, yeni teknolojinin gerektirdiği yeniliklerine sahip yavru firma tarafından, kendi ana firmasını kademeli olarak yok ederek, rakip firmalar tarafından değil, kendi yavru firması tarafından sonlandırılmayı (kendi kendini tüketme) tercih etmek gerektiğini savunmaktadır. Christensen, bu görüşünü, işletmelerin ölümlü/fâni oluşu realitesine dayandırmakta ve realist/kapitalist bir acımasızlıklar içeren betimlemelerde bulunmaktadır. Bu makalede ise, örgütlerin orta/uzun (bazı örgütlerin kısa) vadede yüzleşecekleri ölüm mukadderatı (Gazâlî'nin eserleri kapsamında) hatırlatılmakta ve buna uygun bir hazırlık içinde olunması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Kaynakça

- Akad, Mehmet Tanju. *Strateji Üzerine*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 2003.
- Alıcı, Lütfü. "Mevlânâ'nın Şiir Anlayışında Tahkiyenin Yeri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2007), 149-169.
- Arslan, Ali. "El-Câmiu's-Sahîh'in "Kitâbu'r-Rikâk" Bölümünün Bâb Başlıklarına Göre Buhârî'nin Rikâk Anlayışı". *Tarih Okulu Dergisi* 8/13 (2015), 139-162.
- Arslan, Hüseyin. "Kavimler Arası Dolaşım ve Dönüşümün Toplumların Yeniden Oluşumuna Etkisi". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* 14/27 (2015), 217-240.
- Arslan, Adnan "İbn Ebi'de-Dünyâ'nın -İslahu'l-Mâl Özelinde- Derleme Estetiği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1, 53-59.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Yüksek İslâm Ahlâkı*. Haz: A. Faruk Çelebi, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.
- Bracker, Jeffrey. "The Historical Development of the Strategic Management Concept". *Academy of Management Review* 5/2 (1980), 219-224.
- Budak, Gönül. *Yenilikçi Yönetim Yaratıcı Birey*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1998.
- Buhari, Muhammed b. İsmail. *Sahih (I-VIII)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Bulut, Ali. "Kur'an-ı Kerim'de İtnab Üslubu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 183-205.
- Clausewitz, Carl von. *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*. çev. Gökhan Aydın, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2017.
- Çokona, Ari. "Sunuş". Ksenophon, *İktisat Üzerine- Oikonomikos*. çev. Ari Çokona. vii-xv. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Demirci, Selim. "Hadis Metnini Anlama/Somutlaştırma Çabasına Bir Örnek: Hz. Peygamber'in Emel-Ecel İlişisine Dair Çizdiği Şekil". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 6 (2015), 101-121.
- Dölek, Adem. "Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/6 (2003), 50-76.
- Erginli, Zafer. "Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünya Algısına Toplu Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2006), 13-76.
- Gazâlî. *İhyau 'Ulumi'd-Din, III, IV*. çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- Gazâlî. *Mükaşefetü'l-Kulüb (Kalplerin Keşfi)*. çev. Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1989.
- Gazâlî. *Yöneticilere Altın Öğütler*. çev. Hüseyin Okur, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Gazâlî. *Kudsi Hadisler*. çev. Fezullah Demirkıran, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- Gazâlî. *Aldananlar*. çev. Fethullah Yılmaz, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- Gazâlî. *Âbidler Yolu*. çev. Yaman Arıkan, İstanbul: Uyanış Yayınevi, 2012.
- Gazâlî. *Filozofların Tutarsızlığı*. çev. Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Gazâlî. (Ed. Mehmet Dinçarslan). *Kalplerin Keşfi (Mukaşefetü'l-Kulüb)*. çev. Mahmut Yurdakul, Murat Balıbey, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2020.
- Gazâlî. *Ölüm ve Ölümünden Sonraki Hayat Kabir-Kıyamet-Cennet-Cehennem*. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2020.
- Gökpinar, Perihan. *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Tasavvûfî Hayat*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Güçlü, Nezahat. "Stratejik Yönetim". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/2 (2003), 61-85.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Tarih Felsefesi – 1*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2011.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Tarih Felsefesi – 4*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2011.
- <https://sorularlailamiyet.com/sendin-yarinin-amellerini-istemedigim-gibi-sen-de-benden-yarinin-rizkini-isteme-sozu-kudsi-hadis>.
- Kafadar, Osman. "Sunuş", Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Avrupalılaşmak*. Haz. O. Kafadar, F. Öztürk. 7-11. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997.
- Kerimoğlu, Özkan. "Mâverdî'nin Edebü'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Adlı Eserinde Dünya Düzeninin Islahı İçin Zorunlu Gördüğü Kaideler Üzerine Bir Değerlendirme". *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (2012), 107-132.
- Koçel, Tamer. *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayınları, 2020.
- Ksenophon. *İktisat Üzerine- Oikonomikos*. çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Kur'an-ı Kerim Meali. haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Mâverdî, E. (2018). *Edebü'd-dünyâ Ve'd-dîn*. (thk. Yasin Muhammed Sevvas). Dimaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2018.
- Müslim Ebu'l-Hüseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, Sahîhu Muslim, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'tTurâsi'l-Arabî, I-V, Beyrut, t.y.
- Nelson, Julie A. *Hayatımızdaki Ekonomi*. çev. Didem Kizen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Özer, Mehmet Ali. "İşletmelerde Stratejinin Önemi Üzerine Değerlendirmeler". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 7/14 (2015), 70- 84.
- Petrarca, Francesco. *Dünyanın Anlamsızlığı Üzerine*. çev. Timur Guda, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Reinking, Brain. "Robert Burns's Mouse In Steinbeck's of Mice and Men and Miller's Death of a Salesman", *The Arthur Miller Journal* 8/1 (2013), 15-32.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Törel Mektuplar*. çev. Münevver Özgen, Bursa: Biblos Kitap, 2016.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Ahlak Mektupları*. çev. Türkân Uzel, İstanbul: Jaguar Kitap, 2018.
- Seneca, Lucius Annaeus. *Mutlu Yaşam Üzerine Yaşamın Kısıllığı Üzerine*. çev. C. Cengiz Çevik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Steinbeck, John. *Fareler ve İnsanlar*. çev. Belkıs Çorakçı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2020.
- Sun Tzu. *Savaş Sanatı*. çev. Pulat Otkan ve Giray Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahman. *Tasavvufun Ana İlkeleri- Sülemî'nin Risaleleri*. çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Tatlı, Bekir. "İsmail Sâdık Kemal'in Âsâr-I Kemâl'deki Hadisçiliği". *Dini Araştırmalar* 18/46 (2015), 45-65.
- Teber, Reşat. *Muhammed Saîd Hâdimî'nin Berîka Adlı Eserinde Kalp Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Topuz, İlhan. "Gazâlî'de Dini Tutum ve Davranışlar -Dini Yaşam Biçimleri-". *Marife* 11/2 (2011), 157-177.
- Uğurluoğlu, Özgür, Bilgin Demir, İpek ve Ürek Duygu. *Sağlık Kurumlarında Stratejik Yönetim*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.
- Ülgen, Hayri ve Mirze, S. Kadri. *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
- Voltaire, François Marie Arouet. *Micromegas ve Diğer Öyküler*. çev. Gökçe Laçın Bilgin, İstanbul: Karbon Kitaplar, 2021.
- Yalçıntaş, Murat. *Stratejik Yönetim ve KOBİ'ler*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2015.
- Yavaşoğlu, M. Murat. *Rekabet Avantajı ve Strateji Yöneticininin El Kitabı*. İstanbul: Beta Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2016.